

הרב יצחק גינזבורג – ביאורים על הגמרא

ברכות דף ב, ביאורים א-ז

א. מאימתי קורין את שמע בערבין וכו'. גמרא. תנא היכא קאי דקתני מאימתי... תנא אקרא קאי דכתיב בשכבך ובקומך וכו'.

מקרא-ברכות-תענית

שתי מסכתות מתחילות ב'מאימתי', ברכות ותענית. בברכות "מאימתי קורין את שמע בערבין" ובתענית "מאימתי מזכירין גבורות גשמים". וכן פתיחת הגמרא זהה בשתייהן – "תנא היכא קאי דקתני מאימתי" (אין עוד "תנא היכא קאי" בש"ס בבלי וירושלמי). כאן בברכות עונה הגמרא "תנא אקרא קאי" ("ובשכבך ובקומך"), ושם – "תנא התם קאי, 'מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים כו'" (ברכות לג, א). הרי לפנינו סדר השתלשלות מקרא לברכות ומברכות לתענית. כאן, בתחלת הש"ס, בא רבי לחבר בין המקרא למשנה, בין תורה שבכתב לתורה שבעל פה, ובמסכת תענית מחבר בין משנה למשנה, ברכות ותענית.

סוד החיבור בין המשנה למשנה, היינו בין נשמה לנשמה, בין נשמת אברהם לנשמת דוד, 'מגן אברהם' ו'מגן דוד'; אברהם שהיה קורא בשם ה' א-ל עולם, הראשון שקראו לקב"ה אדון ולימד את הבריות לברך למי שאכלו משלו – כנגד ברכות. ודוד המלך שהרגו ליצר הרע בתענית, וכל חיותו ותהילותיו מלאים דבקות ותלות מוחלטת בבוראו, כגמול עלי אמו – כנגד מסכת תענית העוסקת בתפילת האדם למטר השמים. כידוע, אדם הראשון מסר שבעים משנותיו לדוד, נמצא שע"י דוד אדם חי 'תענית' שנים [כש'עני' שנים מתוכם הן שנות התשובה קודם שהוליד את שת, כידוע].

סמיכת תענית לברכות היא תחלת ההמתקה של מסכת תענית, הפותחת בהזכרת גבורות גשמים וחומתם במשנה ב"לא היו ימים טובים לישראל וכו'", ובגמרא ב"נגילה ונשמחה בישועתו".

ובגמרא ריש תענית אמרו "מנלן דמזכירין גבורות גשמים בתפילה, דתניא לאהבה את הוי' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם, איזו היא עבודה שהיא בלב הוי' אומר זו תפלה, וכתיב בתריה ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש". הרי מסכת תענית פותחת במצות תפלה דאורייתא שמקורה בפרשה שניה של ק"ש, שהיא המשך ל"ושננתם" האמור בפרשה ראשונה דהיינו מצות תלמוד תורה^א. נמצא שהמעבר מקרא-ברכות-תענית היינו מתלמוד תורה לק"ש לתפלה; ממש (צוה לנו תורה) לאברהם ("ויקרא שם בשם ה' אל עולם") לדוד ("ואני תפלה"); מחכמה ("אורייתא מחכמה נפקת", "שמע בני מוסר אביך" – תורה שבכתב) לחסד ("חסד לאברהם" שנאמר בו "והיה ברכה") למלכות (דוד המלך, תענית), בסוד "אבא יסד ברתא".

השתלשלות זו, קרא-ברכות-תענית, היא בסוד חש-מל-מל; "ובשכבך" – בחינת חש, הכנעה (זמן שכיבה, משחשכה, בחינת דומם ואלם). זמן ק"ש של ערבין – בחינת מל מלשון ברית מילה, הבדלה (ההכרה ד"שמע ישראל

^א כדברי כמה אחרונים, שאף אם נאמר שהיוב ק"ש מדאורייתא אינו אלא פסוק ראשון או פרשה ראשונה, אבל כשאומר את שלש פרשיות הכל נכלל במצוה דאורייתא, שהמצוה עצמה הורחבה.

הוי' אלהינו הוי' אחד", שהוא סוד "ויפח באפיו נשמת חיים" כדלהלן). הזכרת גבורות גשמים – בחינת מל מלשון דבור, המתקה, "מי ימלל גבורות ה'", (התגבורות החסדים). שלש בחינות אלו הן בסוד הכתוב "וייצר הוי' אלהים את האדם עפר מן האדמה" (חש, שכיבה), "ויפח באפיו נשמת חיים" (מל, הבדלה, בנשמת חיים נבדל האדם משאר הברואים), "ויהי האדם לנפש חיה", לרוח ממללא (מל, דיבור). וקודם לכן נאמר "ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה". "פני האדמה" – פנימיות הדומם שבבחינת חש, כאשר התכלית היא היות האדם לנפש חיה, בהזכרת גבורות גשמים. וסוף התכלית בברכת הגשמים (ברכות-תענית) כשהם יורדים בזמן שאדם שוכב על מטתו (ובשכבך). הרי שלשתם אחודים וקשורים זה בזה.

מאימתי – התהוות הזמן

התורה שבכתב פותחת ב"בראשית" – ראשית התהוות הזמן. שרש בראשית, ראש = מאימתי (בזה רמז רבי את הקשר בין תושב"כ לתושבע"פ כנ"ל, שפתיחת שתיהן דומה).

פתיחת התנא בשאלת הזמן לגבי דין מסוים, שממנה מוכח דתנא קאי על דין הידוע לנו ממקור אחר שקדם (ראה רש"י כאן ובתענית), רומזת שהזמן הוא מחדש, כלומר שלכל התחלת זמן יש סבה (תורנית) הקודמת לו. "בראשית" מתרגמין בירושלמי "בחוכמא". "אורייתא מחכמה נפקת" – חכמת התורה היא סבת התהוות הזמן. "והחכמה מאין תמצא", כלומר היא נמצאת מעצם האין האלהי ועל ידה התהוות היש להיות נמצא ממש בבינה. החכמה שהיא המעבר מה"אין" ל"תמצא", היא סוד התהוות הזמן [ואילו הבינה שהיא כבר ראשית המציאות הממשית, היא בחינת המקום, כהמשך הכתוב "ואי זה מקום בינה", כמבואר אצלנו באריכות בכמה מקומות], כנרמז בכתוב "לכל [קודם כל] זמן וגו'". כי הנה בהשקפה ראשונה הייתי קורא "ובשכבך" אפילו שכב בחצי היום², ולפי זה לא היתה תחלת זמן לק"ש, ובאו חז"ל במשנה הראשונה של התורה שבעל פה ולימדו שיש זמן שכיבה, ופירשו גבולות הזמן, תחלה וסוף.

רמזים:

ובשכבך מאימתי = חיה פעמים יחידה. על ידי חבור שתי התורות, שבכתב ושבעל פה, זוכים לגילוי המקיפים שבנפש, הח"י – "כי הם חיינו וארך ימינו".

בגמרא כתוב "בשכבך" (בלי ו החבור): **בשכבך מאימתי = א-דני פעמים אחד, ענין ק"ש.**

ובשכבך מאימתי מאימתי (חש-מל-מל) = ב"פ הוי' ב"ה ברבוע.

תנא היכא קאי (ר"ת קהת – נשא את ראש בני קהת = סוד פעמים הוי', מספר האזכרות של שם הוי' ב"ה בכל התורה כולה)

= **חיה** (רוח חיה) פעמים הוי' (לוי פעמים אחד).

מקרא משנה משנה = אחד פעמים פז (אחד משלים את פז לשלמות של ק – י פעמים י, יפ"י) = **ג פעמים שמואל**

(מחשבה טובה וכו'), נמצא ששמואל הוא הערך הממוצע של ג התבות.

סיום מסכת ברכות בשלום – "הוי' יברך את עמו בשלום". סיום מסכת תענית בשמחה – "נגילה ונשמחה

בישועתו". **שלום שמחה = זך** ברבוע (סוד השם הקדוש **קרע שטן** וכו'). בברכות יש ט פרקים (ג ברבוע) בתענית יש ד

פרקים (ב ברבוע), סוד **אח-ד**. בפרק האחרון של כל מסכת, לפי סדר הגמרא, כל המשניות שנויות יחד בתחלת הפרק

(ויש בזה נפק"מ להלכה לגבי קידושי אשה כידוע), ודוק.

² ע' רש"י דברים וז.

בפסוק הראשון של התורה – בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ – יש **כח** אותיות, משולש ז. במשנה הראשונה של מסכת ברכות – מאימתי קורין את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן עד סוף האשמורה הראשונה דברי רבי אליעזר וחכמים אומרים עד חצות רבן גמליאל אומר עד שיעלה עמוד השחר – עד סיום הדעות לגבי תחלת וסוף זמן שכיבה, יש **כח** תבות. ידוע שבפרשה הראשונה של ק"ש (מואהבת) יש **מב** תבות בסוד השם של מב אותיות שבו ברא הקב"ה את העולם. והנה, תבת ובשכבך היא התבה ה-**כח** (יד-יד מתוך ג ידות) מתחלת הפרשה. (תבת "ובשכבך" מופיעה פעמיים בתנ"ך, בשתי הפרשיות הראשונות של ק"ש. ידוע שהפרשה השניה מתחלקת ל-**עב** ו-**נ** תבות. ב-**נ** התבות השניות תבת "ובשכבך" היא התבה ה-**זך** [מתחלת הפסוק, "ושמתם וגו'", היא התבה ה-**כח**] המשלים את **כח**, משולש ז, ל-**נה**, משולש י [כידוע מר"א אבולעפיא בסוד **כף חובה כף זכות ר"ת כח כז**] – "כל השביעין חביבין" ו"העשירי יהיה קדש להוי'".

ב. מאימתי קורין וכו'. תנא היכא קאי דקתני מאימתי, ותו מאי שנא דתני ערבית ברישא לתני דשחרית ברישא. תנא אקרא קאי... ואי בעית אימא יליף מברייתו של עולם דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום אחד.

המצוה הראשונה בה עוסקת התורה שבעל פה היא מצות קריאת שמע. ולדעת רס"ג ושאר גאונים מצות ק"ש כוללת את מצות האמונה בה' ויחודו יתברך. והנה ענין הקריאה בפה מתאים לכללות ענין התורה שבעל פה. הפועל **קרא** הוא הפועל הראשון בתורה שבעל פה – מאימתי קורין כו' (ומרמוז דאקרא קאי). והיא התבה השניה של המשנה הראשונה, כשם שהפועל הראשון של התורה שבכתב, **ברא**, הוא התבה השניה של הפסוק הראשון – "בראשית ברא אלהים" וגו'. בתורה, השרש **קרא** מופיע לראשונה בסוף היום הראשון של מעשה בראשית, בתחלת הפסוק החמישי: "ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה ויהי ערב ויהי בקר יום אחד", הרומז גם הוא לקריאת שמע;

"ויהי ערב ויהי בקר יום אחד" – כנגד מצות קריאת שמע ערב ובקר, ולהרמב"ם היא מצוה אחת לקרוא בבקר [שלא כתפלין שבפסוק הסמוך, שמנאן הרמב"ם בשתים: של יד ושל ראש] – "ויהי וגו' יום א' ת"א", על דרך "שמע ישראל הוי' אלהינו הוי' ת"א", וכך פירשו חז"ל^א "יום אחד" – שהיה יחיד בעולמו. וכן יתגלה לעין כל לעתיד לבוא, "ביום ההוא יהיה הוי' אחד ושמו אחד", כפרש"י על הפסוק "הוי' אלהינו הוי' אחד". והיינו מצות קריאת שמע, לקרוא ולהכריז על יחוד שמו יתברך ערב ובקר בכל יום, כפי שהיה באותו "יום אחד" וכפי שיהא גלוי לעין כל לעתיד.

ובגמרא אמרו דיליף התנא מברייתו של עולם דברישא חשוכא והדר נהורא, דכתיב "ויהי ערב ויהי בקר יום אחד". הנה, תבת **בקר** כוללת **בר** – ברא, ו**קר** – קרא (לשון נופל על לשון. האותיות המשותפות – **רא** – היינו השער של השרש **ראה**, פועל שמופיע בתורה בין הפועלים **ברא** ו**קרא**: "וירא אלהים את האור כי טוב"). ויש לרמז שההבדל ביניהם הוא ההבדל שבין עבודת הבירורים, **בר**, לעבודת היחודים, **קר** – "ויקרא... יום אחד". התורה שבכתב פותחת בעולם הנברא, המופיע מהאין האלוקי, ומרמזת על עבודת הבירורים, לברר בר מהפסולת, לגלות בכל דבר את הניצוץ הבטל לאין המהוה אותו, ועיקרה של עבודה זו בדרך רצוא, ואילו התורה שבעל פה פותחת

^א ב"ר, מובא ברש"י ריש בראשית

קריאת שם, כנגד י (חכמת אדה"ר וכן חכמת הוי' במעשה בראשית]ועל דרך זו קריאת שם לתינוק שנולד – "איזהו חכם הרואה את הנולד", "ויקרא שמו בישראל" – הוא רוח הקדש פורתא כנודע מהאריז"ל, מצד מוחין דאבא);

קריאה בספר, כנגד ה עילאה (כידוע בהקבלת סופר-ספר-ספור כנגד חב"ד);

קריאה לבוא, ב-ו, שענינו המשכה וביאה;

קריאה בקול, לשון הכרזה, במלכות, עלמא דאתגליא, כנגד ה תתאה.

וראה בשו"ע (או"ח סא,ד) שאכן מצוה לקרוא פסוק ראשון דק"ש בקול רם, וי"א (רב האי גאון, רבינו יונה, רשב"א) שמן הראוי לקרוא את כולה בקול רם (מלבד פסוק בשכמל"ו) – הרי יש בקריאת שמע צביון של הכרזה קבל עם ועולם. וכשאומרים שמע ישראל הוי' אלהינו הוי' אחד, היינו שם הוי' דוקא – אנחנו קוראים לאלהינו שם הוי' – הרי קריאת שם. גם יש בק"ש משום מצות תלמוד תורה, כפי שלמדו¹ מ'לא ימיש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה'², והיא קריאה בספר. ועוד יש בק"ש כוונת כל לימוד תורה – לקרוא את ה' לבוא אלינו (ראה תניא סוף פרק לז). הרי לפנינו מקום לכל ארבעת הפירושים של לשון 'קריאה' בק"ש³. (ואולי גם זה נרמז בלשון רבים 'קורין', על שם המשמעויות השונות של הקריאה).

ויש להוסיף בזה רמז: בספרי השרשים הנ"ל, השרש 'קרא' כולל שני ענינים נוספים: מקרה, כמו כי יקרא קן צפור לפניך; ושם עוף טהור – ה'קורא'. (ונמצא רמז שבק"ש יש תיקון קרי. מתאים לכוונת ארבע מיתות ב"ד שק"ש כנגד ה-י שבשם, חכמה עילאה, שרש הטפה הזרעית, נקודת העצם, המועט המחזיק את המרובה כו', ובסוד יסוד אבא ארוך ומסתיים ביסוד ז"א). והנה, בפרק שילוח הקן (החותם את מסכת חולין) נאמר לגבי קורא זכר (שמנהגו שונה משאר העופות, לדגור על ביצי הנקבה, ומנהג שניהם לדגור על ביצים שאינן שלהם, כך מוכח בסוגיא שם על פי הפסוק דלקמן) שרבי אליעזר מחייב בשילוח הקן (שילוח הצפור מעל הבנים) וחכמים פוטרם (והלכה כחכמים) עיי"ש. לפי זה, הפסוק "כי יקרא קן צפור לפניך" כולל את שני הפירושים הללו – בפשט: לשון מקרה, לא מזומן⁴, וברמז: העוף קורא. עיקר הרמז הוא כדעת ר"א (שתיבת יקרא רומז לקורא זכר, שאם מדובר בקורא נקבה פשיטא, ראה בפירוש קול הרמ"ז למשניות), בחינת לעתיד לבוא (אמא עילאה, על דרך גילוי טעם פרה אדומה, בחינת רבי אליעזר כנודע⁵, לע"ל, מה שמשה זכה לבינה, ולו לבד נתגלה טעם פרה). כאשר יקוים היעוד "ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ", וכדלהלן.

עתה, לכשנקשר משמעויות אלו של 'קריאה' דשילוח הקן למצות קריאת שמע, נוכל ללמוד כמה ענינים: מכל התבוננות בפסוק ראשון דקריאת שמע, בחינת אם ("אם לבינה תקרא"), יוולדו בנים, הם אלו האמורים לאלתר: אהבת השי"ת בכל לבב נפש ומאד וכו'. (ומצות "שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך", ענינה לשלח את ההתבוננות על מנת לקחת את האהבה, על ידי בחינת ה'בכך', מסקנת ההתבוננות, כמבואר בדא"ח. וראה בדרך מצותיך במעשה של ר' מענדל מבאר).

¹ כמבואר במנחות צט

² שהוא פסוק בפתיחת הנביאים. וכיו"ב יש בפרשה הראשונה של תחילת הכתובים (לפי הסדר שבידינו) "ובתורתו יהגה יומם ולילה".

³ ואולי גם זה נרמז בלשון רבים 'קורין', על שם המשמעויות השונות של הקריאה.

⁴ כפי שדרשו (בחולין קלט.) 'כי יקרא' פרט למזומן.

⁵ ראה מדרש תנחומא חקת ח.

והנה כתיב^ט "קורא דגר ולא ילד עושה עושר ולא במשפט". מכאן רמז שק"ש בא לתקן את המשפט-צדק (כללות ענין התורה), שכל אחד יכיר את חלקו שלו ויתמסר אליו (וראה עוד לקמן אות ו). והוא סוד "והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם" – "שמע ישראל הוי' אלהינו הוי' אחד". בני ישראל-סבא שבים אל אביהם ואומרים לו כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד, ומזהה כל אחד ואחד את חלקו, באמרם "הוי' אלקינו הוי' אחד".

והנה, מסכת ברכות היא ראשית סדר זרעים משה סדרים, כנגד ספירת החסד הראשונה, חסד לאברהם^י (ולא כמו שכתוב בפירוש שנות אליהו. אכן "ברכות לראש צדיק", אך הברכה היא המשכת החסד, וכמו שנאמר לאברהם אבינו "והיה ברכה", והרי כל ה' החסדים נמשכים ונכללים ביסוד, ודוק). אברהם הוא גם ראש כל המאמינים, וכן סדר זרעים מכונה 'אמונה' כפי דרז"ל על הפסוק "והיה אמונת עתיך וגו', שמאמין וזרע".^{יא} ומלבד זריעה כפשוטה, יש במשמע זריעת צדקה וחסד, כדכתיב "זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד", וכמו שנאמר באברהם "והאמן בהוי' ויחשבה לו צדקה", כלומר שמתשבה טובה לעשות צדקה וחסד, הבאה על ידי האמונה בה', כלומר על ידי ההתקשרות לה' המחייבת את ההליכה בדרכיו ית', אף על פי שהיה אנוס ולא השפיע בפועל - הקב"ה מצרפה למעשה ומחשיב לו לאדם את מחשבתו לצדקה בפועל.

על אברהם נאמר "ויטע אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם הוי' אל עולם". ודרשו^{יב} אל תקרי ויקרא אלא ויקריא בפי כל. וזו היא תכלית ענין התורה שבעל פה, להקריא שם ה' ויחודו בפי כל באי עולם (כפירוש^{יג} בפירוש "הוי' אחד", דקאי על "ביום ההוא יהיה הוי' אחד ושמו אחד" - כאשר יקרים היעוד "כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרוא [לשון קריאה דוקא] כולם בשם הוי' לעבדו שכם אחד"). ומפסוק זה ד"ויקרא שם בשם הוי' אל עולם", המקור בתורה שבכתב לביטוי 'קריאת שמע', שהרי תוכן ק"ש הוא לקרוא ביחוד השם, "הוי' אל עולם" (לא 'אל העולם' אלא שהאל ית' הוא עצמו עולם וכו', הוי' אחד ממש בד' רקיעים וארץ וד' רוחות העולם, כמבואר בדא"ח).

[והנה, האשל של אברהם שעל ידו הקריא בשם ה', הוא ענין הכנסת אורחים שעיקרה בסעודה, אשל ר"ת אכילה שתיה לוייה^{יד}. ומכאן רמז פנימי לכך שזמן תחילת קריאת שמע של ערבין נסמן בענינים הקשורים לאכילה, לכל הדעות שנשנו בגמרא (חוץ ממאן דאמר משקדש היום בערבי שבתות), וד"ל].

אכן, מצינו בתורה קריאה בשם ה' קודמת, כנאמר בדור אנוש: "אז הוחל לקרוא בשם הוי'". וזה מרמז לסטיה של הקורא הנ"ל שלא ילד [ולפי דרכנו הנ"ל, היינו התבוננות עקרה שאינה מולידה אהבה]. אמנם סטיה זו שבעולם הזה, עתידה להתברר ולהתקן (והרי גם בעולם הזה הוא עוף טהור, נמצא שסטייתו היא אך מצד קליפת נוגה שיש לה תיקון, לא מצד ג' קליפות הטמאות לגמרי), שעל כן רבי אליעזר, בחינת לעתיד-לבא, מחייבו בשילוח הקן כדי ליקח הבנים כנ"ל (מצוה שרומזת לתכלית כוונת התורה שבעל פה כנ"ל ומי שמקיימה זוכה לאריכות ימים, כמו כיבוד או"א של עשרת הדברות, ודוק). ועל כן בפסוק זה "אז הוחל לקרוא בשם הוי'"^{יז} – יש פירוש לגריעותא וגם פירוש

^ט ירמיה יז

^י וכדלעיל אות א שמסכת ברכות כנגד נשמת אברהם.

^{יא} ע' שבת לא.

^{יב} סוטה י

^{יג} דברים ו

^{יד} רש"י כתובות ח: סוטה י.

למעליותא הרומז לגילוי אחדותו יתברך לעתיד לבא בביאת מלך המשיח, כמבואר באריכות במאמרו של ר' הלל מפאריטש 'הרכבת אנוש לראשנו', עיי"ש בסופו.

בישעיהו נאמר "כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו". מפסוק זה עולה שעולם הקריאה הוא עולם האצילות שמעל לעולם הבריאה, הוא האינ האלקי שלפני היש הנברא. והיא הקריאה מא"ק לאצילות, מן ההעלם לגילוי, בסוד קורא הדורות מראש (השרש בקדושה של אותו עוף קורא, שנדמה לו שכולם בנים שלו, וד"ל).

'תנא אקרא קאי'

נוהגים (מנהג ישראל תורה היא, תורה שבעל פה) להתחיל את לימוד התורה שבכתב עם תינוקות של בית רבן בספר ויקרא, לחבר – במודע וגם ברובד העל-מודע – בין שתי התורות, שבכתב ושבבעל פה. מכל שאר החומשים רק חומש ויקרא מתחיל בדינים, מצוות ודקדוקים-דיוקים הנדרשים באריכות בתורה שבעל פה, כפי המובן גם לילד הרך בן חמש למקרא, כשלומד חומש עם פירוש רש"י (החל מהפסוק השני של החומש, אדם כי יקריב מכם קרבן להוי' וגו', שנמצאים בו דיוקי הלכה כמעט על כל תבה ותבה של הפסוק, כמבואר ברש"י). וכפי שהתנא ייסד דבריו בתחילת תורה שבעל פה כהמשך רציף למקרא, והיו לאחדים בידו.

ג. רש"י ד"ה עד סוף. אם כן למה קורין אותה בבית הכנסת – כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי

תורה, והכי תניא בברייתא בברכות ירושלמי.

רש"י פותח את פירושו לש"ס בשאלה ותירוץ שענינם הלכה למעשה, תופעה שאיננה שגרתית בפירוש רש"י. ניתן לראות בכך סימן מובהק מרש"י עצמו, המצביע על האופי הכללי של פירושו לש"ס, שהוא מכוון להלכה ולא רק לפירושה בעלמא, כידוע החקירה בזה^א.

לדעת רש"י, ק"ש שעל המטה היא העיקר לצאת ידי חובת קריאת שמע דערבית, ומתפרש לפי"ז "ובשכבך" כפשוטו [קרוב לדעת ב"ש שקוראים בשכיבה ממש, ואף שהלכה כב"ה שאין השכיבה מחויבת מדינא, אבל סתמא דמלתא הכי הוי, שקוראים אותה על מטתו, סמוך לשכיבה]. זה מתאים לשיטתו הכללית של רש"י שהוא פשוטן (וקושיות התוס' על רש"י, יש לתרצן בשופי, ודוק). כמו כן, גם מה שפוסק רש"י שבקריאת פרשה ראשונה שאדם קורא על מטתו יצא מתאים עם פשט הכתוב "ושננתם לבניך ודברת בם... ובשכבך ובקומך". "ודברת בם" – כ"דברים האלה" שאנו מדברים בהם, כלומר בדברי פרשה זו. (גם רומז לבם תבות של פרשת "ואהבת", סוד שם **מב כנ"ל**)^ב.

הרי שרש"י פוסק לפי פשטות הפשט. בסוד פרד"ס, הפשט מכוון כנגד עולם העשיה ("המעשה הוא העיקר") וכנגד ספירת המלכות (דמקנא בעשיה). מצות ק"ש היינו קבלת עול מלכות שמים ("שמע ישראל" הוא הפסוק החותם את עשרת פסוקי המלכויות בראש השנה^ג). **שמע** ר"ת **עול מלכות שמים** כנודע. המלכות נבנית עם פשט, היינו עם הרובד הגלוי, הרווח, המתקבל גם על ה'ראש הפשוט'.

^א ראה למשל בספר יד מלאכי כללי רש"י.

^ב ו"לדבר בם" דכתיב בפרשה שניה – שמשם למד ר' זוטרא (יג) שאף היא מדאורייתא, עפ"י הפשט הפשוט אינה מצות קריאה מסוימת, שהרי לא נאמרה בלשון ציווי מסוים כמו "ודברת בם", אלא קיום כללי של מצות תלמוד תורה לבנים, "ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם", כדברי ר' יאשיה שם.

^ג לדעת ר' יוסי בר"ה לב: וכן הלכה.

ד. ... עד סוף האשמורה הראשונה, דברי ר' אליעזר. וחכמים אומרים עד חצות. רבן גמליאל אומר עד שיעלה עמוד השחר.

הערך הממוצע של רבי אליעזר חכמים רבן גמליאל = הוי' פעמים אחד (ב"פ אחד ברבוע). רמז מובהק לק"ש.

ה. מעשה ובאו בניו מבית המשתה, אמרו לו לא קרינו את שמע. אמר להם אם לא עלה עמוד השחר חייבין אתם לקרות וכו'.

ההלכה הראשונה, שענינה זמן קריאת שמע, נתבררה על ידי מעשה. זהו ענין סוד "נעשה ונשמע", שההלכה מתבררת ונשמעת מתוך מעשה.

המעשה הוא בעולם הזה. המעשה המוזכר כאן מסמל ביחוד את העולם הזה הדומה לבית המשתה, "עלמא דאזלינן מיניה כבי הילולא דמיא"^א, "וטוב לב משתה תמיד". טירת העולם ושכרונו – גם טירדה של מצוה – עלולים לבטל את האדם מקבלת עול מלכות שמים שלמה. אך יש ודוקא מתוך ההעלם של העולם הזה, ניתן לגלות שמיצה חדשה, שמיצה מבוררת.

במעשה המובא בזהר^ב, הריח הינוקא בבגדי החכמים שלא קראו ק"ש, מפני שהיו עסוקים בהכנסת כלה. וכך כפי הנראה בניו של רבן גמליאל לא קראו ק"ש בעונתה עקב עיסוקם במצוה רמה ונשגבה העולה על כולנה, לשמח חתן וכלה^ג, שהיא בכלל מצות גמילות חסדים מתוך אהבת ישראל, ליחד קודשא בריך הוא ושכינתיה בתחתונים ביחודא שלים בשם כל ישראל, למעלה מטעם ודעת, באופן של שטות דקדושה, היינו התפשטות הלבושים במעין נבואה (כמבואר בד"ה באתי לגני). מצוה זו נרמזת בפתחת התורה שבעל פה ביחד עם קריאת שמע, שאף היא מעבודת היחודים כמותה, כמבואר לעיל (אות ב) שתכלית ענין התורה שבעל פה היא עבודת היחודים.

בקריאת שמע (בזמנה, להלכה דקיי"ל כרבן גמליאל, בחינת מלכות כנ"ל אות ב) שלאחר קיום מצות הכנסת כלה, לשמח חתן וכלה, זוכים לדרגה הגבוהה ביותר של גילוי "הוי' אחד" – אין כיוצא בו (כמבואר בד"ה מים רבים תשי"ז עיי"ש). והוא סוד "נעשה ונשמע"; ממעשה הכנסת כלה באים ל"שמע ישראל... הוי' אחד". כישראל הנכנסים ועומדים תחת ההר-החופה באמרם "נעשה ונשמע", ושומעים מפי הגבורה "אנכי הוי' אלהיך... לא יהיה לך אלהים אחרים וגו'" – "ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון" (בשעה ששערי גן עדן פתוחים כו', היינו לאחר חצות, וד"ל).

ו. כדי להרחיק את האדם מן העבירה

סיום המשנה הראשונה של ברכות דומה בענינה לסיום המשנה הראשונה של אבות (המתחילה מסדר ההשתלשלות של התורה שבעל פה): "כדי להרחיק אדם מן העבירה", ו"עשו סייג לתורה". היינו סוד "שמור לנוקבא", תורה שבעל פה.

^א עירובין נד.

^ב ח"ג קפו, א.

^ג כמו הנהו זוגא דרבנן בגמרא להלן ט, א. אמנם הבית יוסף, או"ח סי' צט, כתב שבני רבן גמליאל השתכרו במשתה הרשות, עיי"ש.

ההלכה הראשונה באבות – הראשונה בסדר הזמנים תושבע"פ – "הוו מתונים בדין", מקבילה להלכה הראשונה של תושבע"פ בסדר המסכתות. מתאים לאמור לעיל (אות ב) שק"ש באה לתקן משפט צדק (בעיקר על ידי המתנות וההמתנה) שהוא כללות ענין התורה.

ז. תנא פתח בערבית והדר תני בשחרית עד דקאי בשחרית פריש מילי דשחרית והדר פריש מילי דערבית.

סדר זה יוצר 'חותם המתהפך': ערבית שחרית שחרית ערבית, על דרך דחילו ורחימו ורחימו ודחילו. ערבית בחינת דחילו, "ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש" (עצם הלינה "כי בא השמש" היא מתוך "פחד לילה", בלינה גופא יעקב חושש מחיות רעות וכיו"ב ולכן שם אבנים מראשותיו, ובסוף נאמר "ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה"), ואילו שחרית בחינת רחימו, "וישכם אברהם בבקר" (מכאן שעיקר סוד "מאימתי" לשון אימה ופחד, כנודע מרבי זושא, שייך לקורין את שמע בערבין, ודוק).

ערבית שחרית = שלמות של מ ברבוע (שני השרשים, ערב שחר = משולש טל, הוי' אחד, שתי התוספות, ית ית = משולש מ, לפי הכלל החשובני הידוע בזה), מ ימים של יצירת הולד ו-מ ימים של מתן תורה; והנה לילה-יראה היינו בחינת אשה, נוקבא, יחסית לשחרית-אהבה, שהיא בחינת איש, דכורא. אם כן, הסדר של ערבית-שחרית הוא סוד "אשה מזרעת תחלה [ואז] יולדת זכר", ואילו הסדר של שחרית-ערבית הוא "איש מזרע תחלה [ואז] יולדת נקבה". והיינו קיום מצות "פרו ורבו", 'מצוה רבה' הראשונה בתורה – להוליד בן ובת. במתן תורה, ערבית שחרית היינו מ ימים ראשונים שמשה עלה להר לקבל לוחות ראשונות (בחינת עבודת הצדיקים, בחינת זכר), ואילו שחרית ערבית – מ ימים אחרונים שמשה עלה להר לקבל לוחות אחרונות (בחינת עבודת בעלי תשובה, בעל תשובה ר"ת בת).

וזהו שאמרו^א גבי גלית "ויגש הפלשתי השכם והערב ויתצב ארבעים יום" – כדי לבטלן מק"ש שחרית וערבית (מ ברבוע כנ"ל), וכנגד ארבעים יום שנתנה בהן תורה. ואמר לו דוד "אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון ואנכי בא אליך בשם הוי" וכו', היינו ק"ש וכללות התורה שהיא שמותיו של הקב"ה.

ערבית שחרית ר"ת שע נהורין דאור פני מלך חיים (תיקון "ואמת") והשאר = קדוש קדוש קדוש = שמע שמע שמע.

שמע ר"ת שחרית מנחה ערבית. מנחה (תפלת יצחק, "לשוח בשדה לפנות ערב", ואליהו בהר הכרמל, להכניע את נביאי הבעל) היא סוד הממוצע המחבר את שחרית לערבית, בחינת 'אין' שבין 'יש' ל'יש', בין 'יש' דחובה, תפילת שחרית, ל'יש' דרשות, תפילת ערבית [ב בחינות יש = כתר]. מנחה היא "לפנות ערב", פינני הערב^ב, בחינת אין, שעל כן אין קריאת שמע במנחה אלא רק בערבית ושחרית בלבד (בהקבלה ל-ג רישין שבכתר: ערבית כנגד רדל"א, אמונה, "ואמונתך בלילות". מנחה כנגד רישא דאין, תענוג, הצחוק דיצחק. שחרית כנגד רישא דאריך, רצון ששרשו במחשבת "אנא אמלונך" שלפני הצמצום הראשון. והנה, רישא דאין הוא בחינת 'אין', כמובן, בין ה'יש' של רדל"א ל'יש' של רישא דאריך. לכן ערבית קודמת בעצם, בהיותה בחינת רדל"א, אמונה פשוטה, ששם חביון עז העצמות ממש).

^א סוטה מב:

^ב ראה תו"א ד"ה "ויצא יצחק לשוח בשדה" (וביאורו במעין גנים פרשת חיי שרה).